ISSN 1300 - 7491

folklor/edebiyat

halkbilim • iletişim • antropoloji • sosyoloji • müzikoloji • eğitim • tarih • dil • edebiyat

2013/1

73

"Türk Ulusu"nun Dans Yoluyla Temsili: Devlet Halk Dansları Topluluğu

Üslup Özellikleri Açısından *Berci Kristin Çöp Masalları*

Siirt Efsane ve Halk İnanışlarında Yılan Miti

Kadın ve Kadınlığa Dair

II. Meşrutiyet Dönemi Dergilerinden Yansımalar (1908-1918)

Türkçede Sözvarlığı, Anlam ve Yapıyla İlgili Yeni Gelişmeler

Sovyet Rusya ve İtalya Gezilerinin Türk Siyasal Yaşamına Etkisi (1930-1932)

Refik Halit Karay'ın *Anahtar* Adlı Romanında Mekân İmgeleri

Geçmişten Günümüze Aşık Oyunları

Yoksulluğu Üreten Zihnî Kodların Eğitim Yoluyla Çözülmesi

Toplumun Kadın Şaire Bakışı

Havva'nın Öyküsü: Kozmolojik ve Antropogonik Mitlerden

Kadın Yaratımına Senkretik Bir Yaklaşım

Batı Edebiyatında Muhayyel Bir Şehir: Edmondo De Amicis'in İstanbul'u

"Moğolların Gizli Tarihi"nde Geçen Ant İçmekle İlgili Bazı Gelenekler

400. Yıl Vesilesiyle Hollanda Canon'u ve Kolektif Bellek Üzerine Düşünceler

İçine Doğduğunuz mu, İçinde Doyduğunuz mu?

Şehir, Mutfak ve Kültür

CIU
CYPRUS
INTERNATIONAL
UNIVERSITY

folklor/edebiyat

folklore/literature

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, üç aylık
halkbilim • antropoloji • arkeoloji • sosyoloji • eğitim • tarih • dil • edebiyat dergisi

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ YILDA DÖRT SAYI ÇIKAR
A Peer Reviewed Quarterly International Journal

ISSN 1300-7491 CİLT: 19 SAYI: 73 2013/1

Sahibi
ULUSLARARASI KIBRIS ÜNİVERSİTESİ Adına
Mete Boyacı

Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. Mehmet Ali Yükselen

Yayın Yönetmenleri
Prof. Dr. Metin Karadağ (mkaradag@ciu.edu.tr)
Prof. Dr. Oğuz Karakartal (koguz@ciu.edu.tr)

Sorumlu Yayın Yönetmeni
Metin Turan (mturan@ciu.edu.tr)

İngilizce Editör : **Doç. Dr. Ersin Teres**

Düzelti: **Dr. Kafiye Yinanç**

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Haspolat Kampüsü, Lefkoşa KKTC
Tel: 392. 671 11 11/ 2601
www.folkloredebiyat.org folkloredebiyat@ciu.edu.tr

Abone Koşulları
Yurtiçi Yıllık (Postalama ücreti dahil): 100 TL
Eski Aboneler ve Öğrencilere Sayısı: 15 TL • Yıllık (Postalama ücreti dahil) : 60 TL
Avrupa için Sayısı: 15 EURO • Yıllık Abone Bedeli(Postalama ücreti dahil): 60 EURO
Amerika için Sayısı: 20 $ • Yıllık Abone Bedeli (Postalama ücreti dahil): 80 $
Abone bedelinin folklor/edebiyat adına Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi'nin Türkiye İş Bankası Lefkoşa Şubesi'ndeki **IBAN TR110006400000168020003022 T**L hesabına,
TR47 0006 4000 0026 8002 1836 63 no'lu Euro hesabına
veya TR48 0006 4000 0026 8001 8819 75 no'lu Dolar hesabına yatırılarak, dekontun adresimize gönderilmesi gereklidir. (Abonelerimiz yıl içindeki fiyat artışlarından etkilenmezler.)

folklor/edebiyat'ta yayımlanan yazılar *MLA Folklore Bibliyography, ULAKBİM* ve *Türkologischer Anzeiger Viyana* tarafından taranmaktadır.
Hazırlık – Baskı: Uluslararası Eğitim Öğretim Ltd. Şti - Başkent Matbaası,
Bayındır Sokak 30/E Kızılay / Ankara
yerel süreli yayın

Yayın Kurulu / Editorial Boards

Prof. Dr. N.Serpil Altuntek (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Erman Artun (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Suavi Aydın (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan Başgöz (ODTÜ)
Prof. Dr. Oktay Belli (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Hande Birkalan (Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mutlu Binark (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Fuat Bozkurt (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Bernt Brendemon (Finlandiya)
Prof. Dr. Muharrem Caferli (Nahcivan Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdal Cengiz (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuran Elmacı (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayten Er (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Tülay Er (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Yıldıray Erdener (ABD)
Prof. Dr. Cengiz Ertem (Ufuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuna Ertem (Atılım Üniversitesi)
Prof. Dr. Celil Gariboğlu Nagiyev (Bakü Asya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Gökbel (Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat Gözaydın (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahadır Gülmez (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. V. Doğan Günay (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Umay Günay (YÖDAK-KKTC)
Prof. Dr. Abdulkadir Gürer (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İsa Habibbeyli (Nahcivan Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Maria Ivanics (Macaristan)
Prof. Dr. Eva Csato Johanson (İsveç)
Prof Dr. Birsen Karaca (Ankara Üniversitesi)
Prof.Dr. Metin Karadağ (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Suat Karantay (Boğaziçi Üniversitesi)
Prof. Dr. Şahin Karasar (Maltepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Haşim Karpuz (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Asker Kartarı (Kadir Has Üniversitesi)
Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Aynur Koçak (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Jaklin Kornfilt (ABD)
Prof. Dr. Muhtar Kutlu (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fırat Kutluk (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. F. Belkıs Kümbetoğlu (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Oğuz Makal (Beykent Üniversitesi)
Prof. Dr. Özkan Manav (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Prof. Dr. Eunkyung Oh (Güney Kore)
Prof. Dr. Bekir Onur (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Ölmez (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof.Dr. Zühal Ölmez (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Zafer Önler (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Özdemir (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Öztürk (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman Öztürk (Konya Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülsün Parlar (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Pehlivan (Doğu Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayrettin Rayman (Bozok Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat Yusuf Sarıgöl (Bükreş Üniversitesi, Romanya)
Prof. Dr. Veysel Sönmez (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Esma Şimşek (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Taner Timur (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan Tomanbay (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz Tosun (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Necmi Yaşar (Çukurova Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

folklor/edebiyat'tan / **Metin Turan** 7-8

"Türk Ulusu"nun Dans Yoluyla Temsili: Devlet Halk Dansları Topluluğu
Representation of "Turkish Nation"
Through Dance: State Folk Dance Ensemble / **Berna Kurt** 9- 22

Üslup Özellikleri Açısından Berci Kristin Çöp Masalları
Berci Kristin Çöp Masalları in Terms of
***Stylistic Characteristics* /Zerrin Güney** 23-48

Siirt Efsane ve Halk İnanışlarında Yılan Miti
The Myth of Snake In Siirt Legend And Folk Beliefs* /Rezan Karakaş *49-62

Kadın ve Kadınlığa Dair
II. Meşrutiyet Dönemi Dergilerinden Yansımalar (1908-1918)
Reflections of Women and Femininity in the Journals of
***Second Constitutional Monarchy Period (1908-1918)* / Ümüt Akagündüz** 63-80

Türkçede Sözvarlığı, Anlam ve Yapıyla İlgili Yeni Gelişmeler
New Lexical, Semantic and Structural
***Developments in Turkish* / Mehmet Kara – Ersin Teres**.....81-104

Sovyet Rusya ve İtalya Gezilerinin Türk Siyasal Yaşamına Etkisi (1930-1932)
The Impact of Soviet Russia and Italy Trips Upon
***The Turkish Political Life (1930-1932)* / Funda Selçuk Şirin** 105-130

Refik Halit Karay'ın Anahtar **Adlı Romanında Mekân İmgeleri**
***Images of Dwellings in Refik Halit Karay's Anahtar* /Esra Sazyek**.....131-145

Geçmişten Günümüze Aşık Oyunları
***Knuckle-Bone Games From Past To Prsent* / Heval Bozbay** 147-161

Yoksulluğu Üreten Zihni Kodların Eğitim Yoluyla Çözülmesi
Resolution of Mental Code that Produce
Poverty through Education / **Mustafa Gündüz**.....163-176

Toplumun Kadın Şaire Bakışı
Social Perspective to Female Poets / **Türkan Yeşilyurt** 177-184

Havva'nın Öyküsü: Kozmolojik ve Antropogonik Mitlerden
Kadın Yaratımına Senkretik Bir Yaklaşım
Eve's Story: A Syncretic Approach to The Creation of Woman in
Cosmological and Anthropogonic Myths / **Mehmet Ali Yolcu**.....185-196

Batı Edebiyatında Muhayyel Bir Şehir: Edmonde De Amicis'in İstanbul'u
A Dreamed Cty in Western Literature: Edmonde de
Amicis'Istanbul / **Orhan Kemal Koçak – Dilek Özhan Koçak** 197-212

"Moğolların Gizli Tarihi'nde Ant İçmekle İlgili Bazı Gelenekler
Some Cultures of Oath in
"The Secret History of The Mongols"/ **Ganbat Lkhundev**.....213-220

400. Yıl Vesilesiyle Hollanda Canon'u ve Kolektif Bellek Üzerine Düşler /
Thoughts on Dutch Canon and Collective Memory on the Occasion
of 400th Anniversary / **Pınar Melis Yelsalı Parmaksız**.....221-228

Yayın Değerlendirme / Rewiew
İçine Doğduğunuz mu, İçinde Doyduğunuz mu?
Şehir, Mutfak ve Kültür / Esra Dabağcı 229-236

folklor/edebiyat, cilt:19, sayı:73, 2013/1

HAVVA'NIN ÖYKÜSÜ: KOZMOLOJİK VE ANTROPOGONİK MİTLERDEN KADIN YARATIMINA SENKRETİK BİR YAKLAŞIM

Mehmet Ali Yolcu*

Giriş

Mitolojik döneme ait anlatımların çoğunda insan yaratımını açıklayan antropogonik mitlerin izlerine rastlamakla birlikte, bazı kozmolojik mitlerde "ilk insan"ın antropomorflaşmış tanrılarla paralel ortaya çıktığı görülmektedir. Dünyanın kökeni ve insanlık hakkındaki mitlerin oluşumunda kadın kimliğine yüklenen "üreme" işlevi, ana karakter olan "Âdem" tasavvurunun hikâye kurgusunda yan karaktere ihtiyaç duymasının ve bu ihtiyaca yönelik kadının yaratılmasının yolunu açar. Bu klişeler, çoğu kez patriarkal toplumu ve bu toplumun geliştirdiği ideolojik paradigmaları besleyerek kadınların toplumdaki ikincil konumunu haklı çıkarmak için kullanılmıştır.

Düzenleyici ve yaratıcı "dişil kudret" ve "aşk tanrıçaları"ndan kadının doğurma ve ana kahramanı doğru yoldan çıkarma rolüne ve dolayısıyla "cennetten kovulma" olarak bilinen kısıtlayıcı-cezalandırıcı arketipsel imgelere doğru kadın kimliğinde evrilen bu çizgi, mitolojik metinlerin oluşum tarihleriyle paralellik arz eder. Aslında bu tip bir paralellik, "avcı-

*Yard. Doç. Dr. Nevşehir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

toplayıcı topluma geçildiğinde, kadının bitki, meyve toplayıcılığı yapması ve ilkel tarımı başlatmasıyla kadının kutsallaştırıldığı" (Şenel, 2001, 144) dönemin etkilerinin azalmasıyla birlikte patriarkal ideolojinin ortaya çıkmasının bir göstergesi ve aynı zamanda antropogonik ve kozmolojik mitlerdeki cinsiyetçi ön kabulün onaylanmasıdır.

Uygarlık ile mitik düşünce gelişiminin benzerliği fikrinden hareketle, antropogonik mitlerin toplumsal düşüncenin ne kadar ileri gidebileceğinin bir kanıtı olduğu söylenebilir. Nitekim Şakir İbrayev, bu kanıtın sebebi olarak insanın kendisini, nereden ve nasıl meydana geldiği hakkında düşünmesini, mitik düşüncenin karmaşık olmaya başladığı döneme rastlamasını göstermektedir (İbrayev, 2006, 6).

İbrayev'e göre, insan ömrünün türlü safhalarında çeşitli hayvanlara benzedikleri veya onları tanrının balçıktan yarattığı şeklindeki çeşitli inanışlar, birçok halka mal olmuş ortak motiflerdir. Bu gibi motiflere, mitik devir boyunca, başlangıçtan itibaren şöyle bir bakacak olursak; insanın hayvanlardan, balçıktan, taştan, nurdan, ışık kümesinden vb. meydana çıkışından başlayıp Kuday'ın yarattığına inanılan çağlara kadarki geçen zamanda, alelade düşüncelerden başlayıp sistemli düşünce sistemine kadar birçok safhalardan geçtiğini, uzun bir gelişme yolunu izlediğini görürüz (İbrayev, 2006, 6).

Bu çalışmada "Havva" adıyla sembolleştirdiğimiz yaratılan ilk "kadın-insan"ı mitolojik bilgi içinde konumlandırma çabalarına destek olmak amacıyla çeşitli kültür dairelerinde oluşan mitleri karşılaştırarak inceleyeceğiz.

Ana Tartışma

Doğadaki biyolojik gelişmenin öncülü olan insan, kendi konumunun ulaştığı birikim karşısında oluşturduğu mitik düşünceyle birlikte tanrı fikrini somut antropomorf tanrılar algısından nesnel içeriği biyolojik ve toplumsal olaylarla kesiştiği daha soyut bir kavram haline dönüştürmüştür. Böylece politeist dinlerden monoteist dinlere doğru bir evrimsel çizgi ortaya çıkmıştır. Bu çizgide, mitlerde ve inançlarda var olan ihtiyaç dışı unsurların evrimsel seçilim yoluyla ortadan kaldırılıp yerine toplum yapısına uygun yeni unsurların eklenmesi söz konusu olmuştur.

Toplumun gelişim çizgisiyle paralel ortaya çıkan mitlerdeki köleci-tarım toplumu yapısına ait öğeler, üretildiği bu toplumun algılarını taşıması muhakkaktır. Mülkiyetle birlikte gelişen köleci-tarım toplumunda anaerkil dönemin "kutsal"ı sayılan kadın ikinci plana atılmış, sınıfsal bağlamda köleliği meşrulaştıracak yeni ideolojik argümanlar sunulmuştur.

Konuyla ilgili olarak Zubritski, Mitropolski ve Kerov, yapmış oldukları ortak çalışmada, binlerce dinsel öğretinin daha o zamandan, otoritelere boyun eğmemiş olanların tanrısal cezası olan "cehennem" kavramını; yeryüzündeki acıların, üzüntü ve güçlüklerin ödülü olarak da "cennet" kavramını özünde taşıdığını ifade etmişlerdir. Dahası, ölümlü dünyada bir tek efendinin kutsallaştırılmasını, dinsel betimlemelerde, tanrılar arasında da bir kral imgesinin yaratılması gerektiğini, politeizmden monoteizme bu aşamalı geçişin eski köleci devletlerin çoğunda değişen bir ölçüde ve çeşitli biçimlerde gözlemlenebileceğini öne sürmüşlerdir (Zubritski, Mitropolski ve Kerov, 1968, 79).

Havva ekseninde gelişen yaratılış mitlerinde, kadına yüklenen ilk günah, kadının kirli

olması ve şeytani bir figüre dönüştürülmesi, cennetten kovulma ve buna bağlı olarak dünyanın "sınav yeri" şeklindeki modellenmesinin zihinsel alt yapısı, mülkiyete ve dolayısıyla köleliğe dayalı toplum iktidarının inanç ihtiyaçlarına bağlı gelişmiştir. Bu çalışmada Havva imgesini toplumsal gelişim basamaklarına göre bir sınıflandırma içerisinde ele alacağız.

1. Antik Mısır ve Yunan Toplumu

Antik Mısır mitolojisine göre; yaratıcı tanrı Ra, Nun Okyanusu'ndan yükselerek kuru hava tanrısı Shu ile nemli hava tanrıçası Tefnut'u yaratmıştır. Ra onları bir yolculuğa gönderip ilk elementleri oluştururken, kendi yarattıklarına düzen getirmesi için Maat'ı yaratmış ve yaratırken ayağı yere basması gereken Ra, Nun'un çekilmesini sağlayarak ilk okyanustan tüm bitki ve hayvanları çağırarak onları da ortaya çıkarmıştır. Hathor, Shu ve Tefnut ile birlikte geri döndüğünde Ra'nın gözyaşlarından ilk insanlar var olmuştur (Eliade, 2003a, 114-116).

Bir başka Mısır yaratılış mitine göre ise Khnum adındaki tanrı, insanları çamurdan yaratmıştır. (Gordon, 1965: 62).

Yunan mitolojisinde ise, Ortadoğu-Sami kaynaklı olduğu düşünülen "Pandora'nın Kutusu" mitinin bütün kötülükleri kadına yıkma gibi bir tema üzerine kurulu olduğu görülmektedir. "Tanrıların armağanı" anlamına gelen Pandora, Prometheus'un ateşi çalmasına misilleme olarak Zeus'un emriyle yaratılan ilk ölümlü kadındır.

Emet Gürel ve Canan Muter'in aktardığı bilgilere göre; Heseidos'un "Thegonia" ile "İşler ve Günler" eserlerinde bahsi geçen Pandora, ilk kadının yaratılışına ilişkin bir mittir. Mite göre çok uzun bir süre, özellikle "Altın Çağ" boyunca ölümlüler ve ölümsüzlerin bir arada yaşadıkları dönemde, yeryüzünde yalnızca erkekler bulunmaktadır. Prometheus'un tanrıları aldatarak ateşi çalmasına kızan Zeus; onu cezalandırmak için Hephaistos'a bir parça toprak alarak suyla karıştırması ve bu karışıma insan sesi ve insan gücü ekleyerek, yüzü ölümsüz tanrıçalara, bedeni ise genç kızlara benzeyen bir varlık yapmasını buyurmuştur. Tüm tanrıların güzellikler, hediyeler, çiçekler vererek altın bir taçla donattıkları bu varlığa "Pandora" adı verilmiştir. Erkeklerin en büyük düşmanı olması tasarlanan Pandora'ya Athena el işlerini ve renk renk kumaşlar dokumasını öğretmiş; Afrodit onu büyüleriyle kuşatarak, gönlünü istek ve arzularla tutuşturmuş; Hermeias ise göğsüne bir köpek yüreği ve tilki ruhu yerleştirerek, içini yalan ve dolanla doldurmuştur. Tanrılar yeryüzüne indirmeden önce Pandora'ya bir kutu vererek, asla açmamasını söylemişler ve onu Prometheus'un kardeşi Epimetheus'a sunmuşlardır. Ancak merakına yenilen Pandora, günlerden bir gün kutuyu açmıştır. Pandora kutunun kapağını hemen kapasa da olan olmuş ve kutunun içinden çıkan hastalıklar, acılar, kederler, kötülükler tüm dünyaya yayılmıştır. Kutunun içinde bir tek "umut" kalmış, bu nedenle de o günden bu yana insanlar kötülüklere karşı koyma cesaretini ve gücünü kendilerinde bulmuşlardır (Gürel ve Muter, 2007, 557).

Âdem-Havva mitini andıran bu anlatım, kadını tüm kötülüklerin temeli kabul etmek noktasından değerlendirilecek olursa, mitin Ortadoğu kaynaklı olmasının muhtemel olduğu sonucuna ulaşılabilir. Çünkü Yunan mitik düşüncesinde kadına yönelik bu tarz bir tutumun başka örneklerine rastlamıyoruz.

Eliade'ye göre söz konusu bu mit, dünyaya kötülüğün ortaya çıkışını ve bu kötülüğe

aracı fonksiyonun kadına yüklenmesini açıklamaktadır. Kötülüğün bir diğer çıkış noktası olarak da Zeus'un, yani tanrının intikamına işaret etmektedir (Eliade, 2003a, 314).

Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasına sebep olan hareket, "yasak meyve"nin yenilmesi iken, bu anlatımda "ateşin tanrılar katından çalınması" olmuştur. Her iki hareket, tanrıların insanı cezalandırmasıyla sonuçlanmış ve toplumsal bilinçte yer edinen bu ceza, her suçlu tavırda tekrar edilen bir modelleme geliştirmiştir. Konuyla ilgili önemli bir çalışma yapan Mehmet Açа, şu görüşleri öne sürmüştür: "İlkel için yapılan her bir eylem, 'başlangıç'ta kutsal ve doğaüstü varlıklar (Tanrı, Tanrılar, Tanrı'nın yardımcıları vs.) tarafından yapılan 'model eylem' ya da 'ilk eylem'lerin tekrarından ibarettir. Onun içindir ki, 'ilkel' insan, her bir eylemini kutsalın ve yaratılışın tekrarı olarak algılamıştır." (Açа, 2004, 8)*.

2. Ön Asya / Ortadoğu Dairesi Toplumları

Sümer mitolojisinde insanın yaratılış amacı, bizzat kendisinden etkilenen Sami, Helen, Hint-İran, Anadolu vb. diğer mitolojilerde olduğu gibi tanrılara hizmet etmektir. Bahsedilen dünya tamamen ve yalnızca tanrıların yaşadığı ve işlerini kendilerinin hallettiği bir dünyadır.

Sümer'de tanrılar, özellikle dişi tanrılar çoğalmaya başlayınca, işlerin çokluğundan, yiyecekleri hazırlamanın zorluğundan yakınırlar ve tanrıların hepsini var eden deniz tanrıçası Nammu'ya bir çare bulması için yalvarırlar. O da bilgelik tanrısı Enki'ye kendilerine hizmetkârlar yaratmasını salık verir. Enki de annesi, yani Ninmah ile birlikte kilden ve balçıktan yapılmış altı tipte insanı tanrılara sunar. Ancak bunlar akılsız, kültürsüz ve konuşmayı bilmeyen varlıklardır. Bunun üzerine Enki, kendi başına bir insan yaratmaya karar verir, ancak başarısız olur. Yarattığı şey yine akılsız, zekâdan yoksun bir varlıktır. Bilgelik tanrısı yumuşak bir kilden şekiller yapar ve tanrıçaya seslenir: "Ey Annem! Adını vereceğin yaratık oldu, onun üzerine tanrıların görüntüsünü koy, dipsiz suyun çamurunu karıştır, kol ve bacakları meydana getir. Ey Annem! Yeni doğanın kaderini söyle! İşte o bir insan!" (Çığ, 2005, 35-36; Kramer ve Maier, 2000, 66-72). Mitin devamında Lahar ve Aşnan adlı iki bereket tanrısının bu hizmetkâr insanlara acıdığını ve yaratılan tüm iyi şeylerin hatırına onlara soluk verdiklerini, aklı ve düşünceyi bahşettiklerini öğrenmekteyiz.

Sümer mitlerinde "yasak meyve" ve "ölümle lanetlenme" gibi öğeler karşımıza çıkmakla birlikte, burada yasağı çiğneyen ve ardından lanetlenen Enki'dir. Enki'nin lanetlenme sonrasında sekiz organını iyileştirmek için yarattığı sekiz şifa tanrısından biri de Ninti'dir**.

*Açа, bu model tekrarlarla ilgili olarak sorduğu sorularda, "ilk günah"a bağlı olarak gelişen bazı davranışsal kalıpları mitik hafızaya bağlama eğilimdedir: "... ilk insan günahkâr olduğu için dünyaya indirilmiştir. Bu noktada dinsel inançla desteklenmiş olan mitik hafızanın uzun süre Hıristiyanlar arasında canlı kaldığına hükmetmemiz doğru olabilir mi? Acaba Orta Çağ Avrupası'nın kadını şeytan ve cinlerle eşdeğer bir varlık olarak görmesini de Âdem'in yasak meyveyi yemesine neden olan ve şeytana ilk uyan Havva faktörüyle birlikte düşünmek mümkün müdür? ... acaba Müslümanlar, neden her cinsel ilişkiden sonra mutlaka yıkanma gereğini duyarlar? Bunu sadece İslam'ın öyle buyurmasıyla açıklamak mümkün müdür? Yoksa yine ilk günaha, 'baştan çıkaran' Havva'ya, cinsellik üzerine işlenen ilk cinayete ve özellikle de cinsel ilişki ile ilk günahkâr insanın yeryüzüne indirilişini tekrarlamak anlamına gelebilecek bir çocuğun dünyaya getirilmesine neden olma gibi bir düşünceye mi gitmek gerekecektir?" (Açа, 2004, 16).

** Muazzez İlmiye Çığ, konuyla ilgili olarak şu görüşleri öne sürmektedir: "... Sümer'de Dilmun adında saf temiz tanrıların yaşadığı bir ülke var. Hastalık, ölüm bilinmeyen yaşam ülkesi, fakat orada su yok. Su tanrısı, güneş tanrısına, yerden su çıkararak orasını tatlı su ile doldurmasını söylüyor. Güneş tanrısı istenileni yapıyor. Böylece Dilmun meyve bahçeleri, tarlaları ve çayırları ile tanrıların cennet bahçesi oluşuyor. Bu bahçede yer tanrıçası sekiz şifa bitkisi yetiştiriyor. Bunlar meyvelenince bilgelik tanrısı Enki hepsinden tadıyor. Yenmesi yasak olan

"Hayat veren" ve "omurganın kadını" anlamlarına gelen Ninti, bu noktada Genesis'teki Havva'nın omurgadan yaratılışı kısmıyla bir benzerlik sunmaktadır. Yaratılış mitine göre Havva, tanrı tarafından Âdem'in omurgasından yaratılmıştır, fakat bu organın neden omurga olduğu konusunda herhangi bir açıklama yoktur. Oysa İbranicede de "Havva"nın anlamının tıpkı Sümer mitinde olduğu gibi "hayat veren" olduğundan dolayı diyebiliriz ki, kadının omurgadan yaratılışı, Sümer temeline dayanmaktadır.

Babil mitik anlatmalarından Enuma Eliş'te insanın yaratılışı şöyle tasvir edilmiştir: Başta sadece tatlı su tanrısı Apsu ile tuzlu su tanrısı Tiamat vardır. Bu ikisi birleşerek önce gök kubbe tanrısı Anu'yu sonra da yeryüzü ve suların tanrısı olacak olan Ea'nın da bulunduğu tanrı ırklarını yaratırlar. Yeni tanrılardan rahatsız olan Apsu, genç tanrıları öldürmeye karar verir ancak Ea bunu fark ederek Apsu'yu öldürür ve kendini suların tanrısı ilan eder. Ea ve eşi Damkina'nın Marduk adında bir oğulları olur. Marduk yönettiği rüzgârlarla Tiamat'ın sularında fırtına yaratır. Tiamat sinirlenir ve Apsu'nun intikamını almak ister. Canavarlardan oluşan bir orduyu tanrı Kingu'ya verir. Marduk rüzgârlara emrederek Tiamat'ın içine dolmasını sağlar, sonra bir ok atarak Tiamat'ı ikiye ayırır ve onun bedeninden gök kubbe, yağmur bulutları, yeryüzü ve dağları yaratır. Gözlerinden de Fırat ve Dicle'yi yaratır. Babil'in kurulmasını emrederek Kingu'nun kanını toprakla karıştırarak ilk insan Lullu'yu yaratır (Heidel, 2000, 19-35).

İbrani mitlerinde yaratılışı, kutsal kitapları Tevrat'tan öğrenmekteyiz. Tevrat'taki anlatımlarda yeri, göğü, yıldızları, bitkileri, hayvanları yarattıktan sonra Rab şöyle der: "'suretimizde benzeyişimize göre insan yapalım! O yeryüzünde her şeye hâkim olsun' ve ardından Rab insanı kendi suretinden ve erkek ve dişi olarak yarattı."* (Tekvin, Bab 1, 26).

Yılanın kadının hırs zaafını kullanarak yasak meyveyi ona ve Adam'a yedirmesiyle birlikte tanrı tarafından cezalandırma başlamıştır: "Rab, kadına, 'çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim' dedi, 'ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, seni o yönetecek'." (Tekvin, Bab 3, 16).

Talmud'taki anlatımlara göre, Havva karakterinden önce, Tanrı, Adam'la birlikte Lilith adında bir dişi yaratır. Bu kadın kendini Adam'la eşit görüp onun sözünü dinlemez ve bir dişi cine dönüşerek erkeklere sataşmaya başlar. Özellikle ayın yedinci günü erkekler için büyük tehlikedir (Schwartz, 1988, 51). Lilith, Sümer aşk tanrıçası İnanna etrafında oluşan anlatımlarla paralellik gösteren bir karakterdir.

Kuran'da Havva ismi zikredilmezken "Âdem'in eşi" şeklinde bir ifade geçer. Araf suresinde şu şekilde geçmektedir: "'Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediğiniz

bu meyveleri yiyen tanrıya, tanrıça çok kızıyor ve onu ölümle lanetleyerek ortadan yok oluyor. Diğer tanrılar büyük güçlüklerle yer tanrıçasını bularak tanrıyı iyi etmesi için yakarıyorlar. Tanrıça, tanrının sekiz bitkiye karşı hasta olan sekiz organı için birer şifa tanrısı yaratıyor. Bunlardan beş tanesi tanrıça. Hasta olan organlardan biri kaburga. Onu iyi eden tanrıçanın adı, 'kaburganın hanımı' anlamına gelen 'Ninti'dir. Bu kelimede 'nin' hanım, 'ti' kaburgadır. 'Ti'nin diğer anlamı 'yaşam'dır. Bu hikâye Tevrat'a geçerken kaburgadan bir kadın yaratılmış ve 'ti' kelimesinin ikinci anlamı alınarak 'kaburganın hanımı' yerine İbranicede 'hayat veren hanım' anlamına gelen 'Havva' adı verilmiştir. ...". (Çığ, 2005, 41).

* Tevrat'ın aynı bölümünün bir başka yerinde ise, yerden bir buğu yükselir ve tanrı yerin toprağından Adam'ı yapıp hayat nefesini üfler ve Adam; yaşayan can olur. Bundan sonra, tanrı, doğuda Aden'de bir bahçe yapar, Adam'ı oraya koyar ve o yalnız kalmasın diye kaburgasından Havva'yı yaratır (Tekvin, Bab 2). Bu gösteriyor ki, bu hikâye iki ayrı kaynaktan alınmıştır.

yerden yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz'. Derken şeytan, birbirine kapalı ayıp yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi ve 'Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedi kalanlardan olursunuz diye yasakladı', dedi. Onlara, 'ben gerçekten size öğüt verenlerdenim', diye yemin etti. Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara, 'ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?' diye nida etti." (Kuran, A'raf, 19-22). Bunun üzerine Tanrı, onları cennetten kovar, bir müddet yaşayıp ölecekleri ve sonra tekrar dirilecekleri yeryüzüne indirir (Kuran, A'raf, 23-25).

Hıristiyan dünyasındaki mitik anlatımlarda da bu kurguya benzer ifadeler yer almaktadır. Batı'da, bin yıldan uzun bir süre içinde Hıristiyanlığın kadınlara yakıştırdığı "insan ıstırabının kaynağı, baştan çıkarıcı Havva" imgesi ve rolü, kadının mutlak surette toplumdaki ikincil durumunu sağlamlaştırmıştır. Batı Hıristiyanlığı, kendinde gördüğü bu meşruiyeti İncil'den almış ve bu durum, kadınların üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur.

Fatmagül Berktay'a göre, Hıristiyanlıkta kadın hakkındaki bu düşünceler sebebiyle, kadınlar uzun yıllar olumsuz tutuma maruz kalmışlardır. Berktay'ın verdiği örnek olan, bu gelenek içinden gelen Hıristiyan teolog Tertullianus'un görüşleri, durumun vahametini anlatması bakımından önemlidir. Tertullianus, kadınlara, "sen cehennemin kapısısın, sen Tanrının yasasına ilk karşı gelensin, sen şeytanın yanına yanaşmaya cesaret edemediği erkeği kandıransın, sen Tanrının suretinde yaratılmış erkeği kolayca mahvettin. Senin suçun yüzünden Tanrının oğlunun ölmesi bile gerekti." demiştir. (Berktay, 2000, 92).

Yukarıda söz edilen yaratılış mitlerindeki metaforların temelinde "yasak olanın çiğnenmesi" ve "günaha iten kadın" vardır. İlk olarak Sümer mitlerinde geçen bu durum, büyük olasılıkla buradan Babil'e, Yahuda krallığının yıkılmasıyla birlikte Babil'de sürgün yaşayan İbranilere ve bu yolla da Yahudi kültürüne geçmiştir. Uzunca bir süre Ortadoğu'daki politeist inançları etkileyerek monoteizme dönüşen bu süreçte, insan yaratılışının biçimi (topraktan yaratılması) ve özü (tanrıya kulluk etmesi için yaratıldığı) herhangi bir önemli değişikliğe uğramadan Hıristiyan ve Müslüman anlatımlarına geçmiştir. Sümer yaratılış mitinde, insanı yaratan tanrı Enki; Babil'de Marduk, Yahudi Tekvini'nde Yehova ya da Elohim ve Müslümanların kutsal kitabı Kuran'da insanın kendine kulluk için yarattığını söyleyen Allah'tır.

3. Step Kültür Dairesi Toplumları

Mitolojik sistemlerin büyük bir kısmında evrenin küçük bir modeli olan ilk insanın yaratılması, Tanrı'ya veya tanrısal bir güce bağlanır. Evrenin oluşumu insanın yaratılması ile tamamlanır. Bu bağlamda insanın tarihi aslında kozmosun tarihiyle üst üste düşer. Kronolojik olarak bu böyle olmasa da arkaik toplumlar için türeyiş (antropogonik) mitinin bir devamı, başka bir varyantı veya en azından başka bir dille söylenmesi niteliğindedir (Bayat, 2007, 107).

W. Radloff'un Altay Türkleri arasından derlediği yaratılış mitine göre, Tanrı, yerde gördüğü dalsız budaksız ağacı beğenmez ve bu ağacın dokuz dalının bitmesini, dokuz dalın kökünde de dokuz kişinin türemesini, bu dokuz kişiden de dokuz boyun oluşmasını ister. Tanrı, yarattığı insanlara sadece ağacın bir tarafında bulunan beş dalın meyvelerini yemelerine izin

verir, diğer dört dala dokunmalarını yasaklar. Tanrı'nın düşmanı Erlik, insanlara dört daldan meyve yememelerinin sebebini sorduğunda insanlar da bunun Tanrı buyruğu olduğunu, yılan ile köpeğin de Tanrı tarafından yasak dalların altında nöbet tutmakla görevlendirildiğini söylerler. Erlik, yılanın içine girerek Törüngey ile Eje'yi kandırır ve Eje yasak meyveden tadar. Bu meyveyi Törüngey'in de dudaklarına sürer. Tanrı, yılanı ve insanları cezalandırır. Eje'ye "Yasak meyveyi yedin. Körmös'ün sözüne uydun. Bundan böyle sen gebe olacaksın, çocuk doğuracaksın, doğum sancıları çekeceksin, sonra öleceksin." der (İnan, 2000, 15-16).

Altay Türkleri arasından derlenen bu yaratılış mitinde Hıristiyanlık, Mazdaizm, Zerdüştlük ve Maniheizm'in etkilerini görmekteyiz. Tanrı katından kovulma, cezalandırılma, ensest üreme ve "kayıp cennet"e ulaşma, yukarıda adı geçen din ve inanç sistemlerinden alınma olup Türk yaratılış tasavvuruna yabancı temalardır*.

İlk insanın Tanrı katından uzaklaştırıldığı ve bir ceza olarak yeryüzüne gönderildiği ve iyi işler yaparlarsa tekrar Tanrı katına çıkabileceklerini bildiren mitler, yaşamı sınav ve geçici bir aşama olarak telakki eden bir düşüncenin ürünüdür. Ancak Türk düşüncesinde hayatın temeline oturtulabilecek bir sınav söz konusu olmamakla birlikte, atalar kültüne, koruyucu ruhlara ve Tanrı'ya saygıya dayalı onurlu bir hayat sürme amaçlanır. Türk antropogonik mitlere bakıldığında yaratılışın balçık, çamur veya kaburga kemiğinden değil, "hayvan-ata" veya "kozmik ağaç"tan geldiği görülür**.

Türk kozmogonisinde kozmik ağaç, önemli bir yere sahiptir ve yaratılışın bir unsuru olarak telakki edilir. Oğuz Kağan ve Arı-Haan destanlarında bu kozmik ağaçtan yaratılma mitinin izlerine rastlamaktayız. Konuyla ilgili olarak Arı-Haan destanı üzerinde bir çalışma yapan Metin Ergun'a göre, destan kahramanının kutsal ağaç vasıtasıyla gökten yeryüzüne indirilmesini, ilkel barınaklarda barınmasını, ilkel beslenme tarzıyla beslenmesini, Tanrı tarafından gönderilen göksel varlıklar (kutsal ve yaşlı at, gökten indirilen kadın) tarafından eğitilmesini, dünya üzerindeki hayatı öğrenmesini, gökten indirilen kadınla evlenmesini, evlendiği kutsal kadın vasıtasıyla çalışmayı ve gökten indirilen bir ulusa hanlık etmeyi öğrenmesini anlatan bölümler, doğrudan "mit" ya da "yaratılış mitleri" kavramı içerisinde değerlendirilmesi gereken bölümlerdir (Ergun, 2006, 142-143).

* Nitekim Ögel, İran Zerdüştlüğünün yanında muhtemelen Maniheizm'e bağlı gelişen inançların Türk yaratılış mitlerine etkisi konusunda şöyle demiştir: "... ikinci temel, kanaatimize göre birinci derecede öneme sahiptir. Bu temel de Maniheizm, yani Mani dinidir. Mani dininin esas prensiplerinde İran kültürünün birçok unsurları bulunduğu gibi, Önasya dinlerinden ve kutsal kitaplarından birçok şeyler de alınmıştır. Bu sebeple Altay Yaratılış Destanlarında, eski İranlıların tanrıları yanında, Tevrat'ın Âdem Aleyhisselamı'nı ve onunla ilgili hikâyeleri de bulabiliyoruz." (Ögel, 2003, 420).

** Kozmik ağaç"tan yaratılma konusunda Bahaeddin Ögel'in yayınladığı Er Sogotoh destanının şu bölümü konuyu daha iyi aydınlatacaktır: "İlk insan (herhalde Âdem), nereden geldiğini düşünmüş ve bu konuda gün geçtikçe kafasını yormağa başlamış. Nasıl doğdum, nasıl dünyaya geldim diye, hep düşünür gezermiş. Artık bir gün kendi kendine şöyle söylenmeğe başlamış:'-Eğer gökten düşseydim, o zaman kar ve buzla örtülü ve buzdan bir adam olurdum. Güney, kuzey, doğu veya batı yönlerinden birinden gelseydim, o zaman ben de ağaç ve çayırların izleri ve bunlar da rüzgârla uçuşurdu. Yok, yerin en derinliklerinden gelseydim, elbette ki o zaman çamur ve toz içinde kalırdım!' İlk insan işte böyle düşüne düşüne kala kalmış. En sonunda şu karara varmış. Demiş ki, beni doğursa doğursa, yine Büyük Ana Kübey Hatun doğurmuş olmalıdır. Çünkü onun içinde bulunduğu ağacın göğsünden sütler akar. Bu sebeple ilk insan Hayat ağacının karşısına gitmiş ve şöyle demiş: 'Beni doğuran ana sen olmalısın! Beni yaratıp meydana getiren sen olmalısın!' Ağaç ilk insana, ilk insan da ağaca bakmış ve sonunda adam, bu ağacın kendi annesi olduğunu anlamış ve şöyle demiş: 'Ben yetim bir çocuk iken, sen beni büyüttün! Ben küçük bir çocuk iken, sen beni adam ettin!'" (Ögel, 2003, 96-97).

Bir başka araştırmacı Mehmet Açа, uygarlaşma süreci açısından değerlendirilebilecek Oğuz Kağan ve Arı-Haan destan metinlerinde başkahramanların Tanrı'nın yeryüzüne indirdiği ilk insan olma özelliği taşıdıklarını belirtmiştir (Açа, 2009, 63-64).

V. Verbitskiy tarafından derlenen yaratılış mitinde geçen kilden, dolayısıyla çamurdan yaratılma, büyük ihtimalle Ortadoğu panteonuna bağlı yaratılış mitlerinden etkilenmiş olmalıdır.

Yakutlar arasında derlenen Er Sogotoh destanında yaratılan ilk insanın Er Sogotoh olduğuna yönelik bir anlatım vardır: "Aar Toyon (tanrının adı), annen ise Kübey-Hotun (dişi tanrının adı)'dur. Onlar yaratıcı Tanrı emriyle seni üçüncü gök katında doğurup bu topraklarda soy-sop sahibi ve nesillerinin atası ol diye yeryüzüne indirdiler." (Vasilyev, Kirişçioğlu, Killi, 1996, 17). Ancak, Er Sogotoh'un eşi hakkında bir yaratılış öyküsü yoktur.

Moğol yaratılış mitlerinde Lamaizm ve Budizm etkilerini görmek mümkündür. Bu mitlere göre, ilk başta sadece su vardır ve göklerden Lama, bir demir çubuk tutarak o suyu karıştırmaya başlar. Toprak oluşturmak için suların merkezinde bir kalınlaşmaya neden olan karışıma toz, rüzgâr ve ateş ekler. Gökler ve yer bölünür, dokuz nehir oluşur. İlk kadın ve erkek bu balçık karışımından yaratılır (Bayer ve Stuart, 1992, 324).

4. Hint-Avrupa Dairesi Toplumları

Pers mitolojisine göre, Ahura Mazda, altıncı aşamada insanlığı yaratır. Başlangıçta, önce insanların ruhları ve şuurları yaratılmış, onlarla konuşmuş ve onlara zalim Angra Mainyu ile çarpışmak için bedenli bir şekil almayı ve sonunda tamamıyla ölümsüz ve ebediyen mükemmel olmayı isteyip istemediklerini sormuştur. Bunun üzerine onlar bedenli bir şekilde yaratılmaya razı olmuşlar, Kötü Ruh'un karışması ve şeytanların yok olması dürüst insana bağlanmıştır. İkinci üç bin yılda Gayomart denilen ilk insan ile ilk boğa bir saldırıya uğramadan var olagelmişlerdir. Üçüncü üç bin yılın başlangıcından itibaren ilk insanın ve ilk boğanın organları sürekli Angra Mainyu'nun saldırılarına maruz kalmış, fakat Gayomart'a tayin edilen zaman henüz gelmemiştir. Angra Mainyu'nun hücumuna uğrayan boğa, sağ tarafa düşmüştür; onun bedeninden ve azalarından bitkiler, tohumundan ise hayvanlar meydana gelmiştir. Gayomart ise sol tarafa düşmüş ve onun toprak tarafından alınan tohumunun bir parçasından insan çifti olan Mashya ve Mashyoi, kırk yıl bir bitki gibi büyümüş ve sonra onlar bir erkek ve bir kadın şekline dönüşmüştür (Sayım, 2004, 95).

Germen mitolojisine göre; adı Ginnungagap olan geniş bir boşluk dışında, başlangıçta hiçbir şey yoktur. Bu boşluğun güneyinde ateşin bölgesi Müspell, kuzeyinde ise buzun bölgesi Niflheimr belirir. Buz ve ateşin buluşması sonucunda insan biçimli bir varlık, Ymir doğar. Ymir uyurken güneyden gelen sıcakla terler ve ter damlalarından bir erkek ve bir kadın oluşur ve bu çift birleşerek bir oğul dünyaya getirirler. Buzdan inek Audhumbla, Ymir'i sütüyle besler. Bu inek buzu yalayarak ona bir insan biçimi verir. Böylece Buri oluşur. Buz devi Buri bir devin kızıyla evlenerek ondan üç çocuğu olur. Üç kardeş, Odin, Vili ve Ve, Ymir'i öldürerek etinden dünyayı; kemiklerinden dağları; kanından nehir, göl ve denizleri; kafatasından da gök kubbeyi yaratırlar. Bu üç tanrı daha sonra ilk erkek ve dişi insanı, Askr ve Embla'yı ağaçtan yaratırlar (Eliade, 2003b, 176-177). Bir diğer mite göre, ilk kadın ve erkek kozmik ağaç Yggdrasill'den çıkmışlar ve dünya nüfusunu oluşturmuşlardır (Eliade, 2003b, 177).

Norveç, İsveç ve İzlanda'da anlatılan yaratılış mitine göre üç tanrı; Odin, Hoenir ve Lodur, bir gün deniz kenarında rastladıkları iki ağaç gövdesini canlandırırlar ve bunlara insan adını verirler. Erkeğin adı Ask, dişinin adı Embla'dır. Bu tanrılar onlara yaşamak için gerekli olan çeşitli özellikleri ile donatmışlardır. Odin nefes ve ruh verir; Hoenir, zihinsel yeti, ses ve hareket; Lodur, kan, hayati ısı, renk, işitme ve görme verir (Lindow, 2001, 62-63).

5. Okyanusya ve Avustralya Dairesi Toplumları

Avustralya ve Okyanusya yerlilerinde ilk insan tasavvuru ağaçla ilişkilendirilmiştir. Birçok mitik anlatımda insanın dünyaya gelişinde sakız, akasya ve meyve ağaçları analık fonksiyonunda işlenmiştir. Yerlilerin mitlerine göre, bir meyve ağacına bir kuşun konması sonucu önce bir kadın ağaçtan doğmuş, ardından bu ağaç ikiye bölünüp gövdesinden bir erkek ortaya çıkmıştır. Erkeğin adı Wurugag, kadınınki ise Waramurungundi'dir (Dixon, 1916, 30).

Bazı anlatımlarda ise, kadın ve erkek, tanrıların tohum atmasıyla bir bataklıkta kırmızı kile benzeyen bir bitki gibi yerden bitmiş, en büyük tanrı, kendi kanından bu bitkileri sulayarak onlara can vermiştir (Thomas, 1923, 47). Endonezya adalarındaki yerliler, ilk insanların tüysüz bir kuş tarafından gökyüzünden getirildiğine inanmaktadır (Dixon, 1916, 170).

6. Amerika Dairesi Toplumları

Bir İnka mitine göre, yaratıcı tanrı Con Tiki Viracocha, bir dev ırkı yaratmak için Titicaca gölünden çıkar, ama yarattıklarını beğenmeyerek bir sel getirip onları yok eder. Göl kıyısında bulduğu çakıllardan ilk insanları yaratır. Onlara çeşitli diller verip her yere dağıtır (Spencer, 1913, 116).

Meksika'da yaşayan yerlilerin mitolojisine göre, başlangıçta siyah dünya vardır. Dört köşeli olan bu dünyanın dört köşesinde siyah, beyaz, mavi ve sarı bulutlar vardır. Siyah ve beyaz bulutlar ilk erkeği, sarı ve mavi bulutlar da ilk kadını yaratmak için bir araya gelir. Kulaklarından giren beyaz bir rüzgâr onlara hayat verir. Aralarında anlaşamamaya başlayınca yukarı tırmanmaya başlarlar ve mavi dünyaya ulaşırlar. Burada da kavgaları devam eder. İlk erkek, onları sarı dünyaya götürecek bir sihirli değnek yapar. Sarı dünyada onları yok edecek bir tufan gelir. Onları kurtarmak için dağ inşa eden ilk erkek, bir sonraki dünyaya gidebilmeleri için dişi bir saz diker ve böylece parıldayan dünyaya gidebilirler, sarı dünyadan toprak getirip kutsal dağlar yaparlar (Vento, 1995, 10-16).

Sonuç

Tarihin eski devirlerinde statü bakımından kadının toplum içindeki yerinin yüksek olduğu, avcı toplumlarda işbölümünün ortaya çıkmasıyla kadının ilkel tarımın temelini attığı ve böylece anaerkillik denilen sosyal düzenin görüldüğü bilinmektedir. Ancak zamanla ilkel toplumun içinde mülkiyetçi yapılanmanın gelişmesi ve savaş ve istila gibi sebeplerden dolayı fiziki açıdan daha güçlü olan erkeğin egemenliği ilerlerken kadının statüsü düşmüştür. Diğer yandan mülkiyetle birlikte sınıfsal bölünmeler, savaşların sonuçlarıyla da birleşince kölelik ortaya çıkmış, bu sosyal yapı, yerleşik tarım toplumu kültürünü büyük oranda etkilemiştir.

Bu kültür içinde kadınların iş gücünden el çektirilmesiyle, mülkiyetin babadan oğula geçtiği bir sistem ortaya çıkmıştır. Mülkiyetin erkek egemenliğine girmesi, kadının denetiminin de erkeğe verilmesiyle sonuçlanmıştır.

Mitler, toplumların sosyal yaşamlarını, algılarını ve inanç sistemlerini yansıtan birer belge niteliğinde metinlerdir. Toplumun yukarıda bahsedilen ilkel, köleci ve feodal ilerleme düzeni içinde mitik anlatımlara bu yapının ortaya çıkardığı kültür ortamı yansımış ve zamanla yaratılış öykülerindeki cinsiyetçi bakışın altyapısı bu ortamda oluşmuştur. Köleci-tarım toplumuna ait kültürel sonuçların en yoğun hissedildiği Ön Asya, Mezopotamya, Mısır gibi bölgelerde üretilen mitlerde "çamur", "kil", "balçık" vb. tarımsal faaliyetlere ait maddeler insan yaratılışında "hammadde" olmuşlar, erkekten sonra "ikinci" sırada yaratılan kadına ise, üreme ve erkeğin yalnızlığını giderme fonksiyonu yüklenmiştir. Ayrıca, özellikle Sümer-Babil panteonuna bağlı anlatımlarda "güçlü tanrı" imajı karşısında "zavallı" ve "tanrılara hizmet edici" insan tasviri, sınıfsal temellerin atıldığı, köleliğin meşrulaştırıldığı bir toplum yapısının ürünüdür. Zira aynı zamanda tanrısal gücün temsilcisi olan iktidara "güçlü", yönetilenlere ve köle sınıfına ise "zavallı" ve "kusurlu" imajının çizilmesi gerekmektedir.

Monoteist dinlerin kutsal metinlerinde tanrı, eril bir güç olarak tasavvur edilmiş, ilk kadın Havva ise günahın ve kötülüğün kaynağı görülmüş, tanrı tarafından cezalandırılarak erkeğin yanında aşağı ve ikincil bir konuma indirilmiştir. Bu kutsal metinlerde rastladığımız mitik anlatımlarda "baştan çıkarıcı Havva" ve "şeytan kadın" figürü, yasak meyve metaforunda "tanrısal bilgiyi çalan" bir kadın figürüyle desteklenmiş, böylece sınıfsal toplumun tabakalar arasındaki keskin sınırları çizilmiştir.

Sümer, Babil, Mısır, İbrani ve Yunan toplumları dışında kalan Türk, Moğol, İskandinav, Germen, eski Amerika toplumları vb. toplumların mitik anlatımlarında (tarım toplumu kültürlerinden etkilenmiş metinler haricinde) çamur, toprak, kil vb. maddelerden yaratılma söz konusu olmamakla birlikte, kadın ve erkek arasındaki cinsiyetçi ayrım da yoktur. Köleci-tarım toplumu aşamasına diğerlerine göre çok daha yakın dönemlerde geçen bu toplumların mitlerinde yaratılışın temelinde "kozmik ağaç", "hayvan-ata" ve "gökten gelen ışık" vardır.

Kaynaklar

Açа, Mehmet. (2004). "Yaratılış Mitleri, Şamanizm ve Tasavvuf Bağlamında Düşüş, Mahrumiyet ve Hapis". *Milli Folklor, 62,* 8-18.

Açа, Mehmet. (2009). "Oğuz Kağan ve Arı-Haan Destanları Uygarlaşma Süreci Açısından Nasıl Okunabilir?" *Milli Folklor, 82,* 59-75.

Bayat, Fuzuli. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi I.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayer, Nassen ve Stuart, Kevin. (1992). "Mongol Creation Stories: Man, Mongol Tribes, the Natural World, and Mongol Deities". *Asian Folklore Studies, 51,* 323-334.

Berktay, Fatmagül. (2000). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın.* İstanbul: Metis Yayınları.

Çığ, M. İlmiye. (2005). *Kuran, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni.* İstanbul: Kaynak Yayınları.

Dixon, B. Roland. (1916). "Oceanic Mythology". *The Mythology of All Races Volume IX,* (Ed. L. Herbert Gray). Boston: Marshall Jones Company.

Eliade, Mircea. (2003a). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi I.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Eliade, Mircea. (2003b). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi II.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Ergun, Metin. (2006). "Yaratılış Destanlarından Arı-Haan". *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri* (Yay. Haz.: M. Öcal Oğuz ve Tuğba Saltık Özkan). Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, 141-150.

Gordon, Cyrus. (1965). *The Common Background of Greek and Hebrew Civilizations.* New York: Norton Library Pub.

Gürel, Emet ve Muter, Canan. (2007). "Psikomitolojik Terimler: Psikoloji Literatüründe Mitolojinin Kullanılması". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7/1,* 537-569.

Heidel, Alexander. (2000). *Babil Yaratılış Destanı Enuma Eliş.* İstanbul: Ayraç Yayınları.

İbrayev, Şakir. (2006). "Kazak Mitleri ve Mitik Efsaneleri Hakkında". (Akt. Arıkan, Metin.) *Bilig, 37*, 1-11.

İnan, Abdülkadir. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kitabı Mukaddes Yayınları (hzl.). (2006). *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Yayınları.

Kramer, S. Noah ve Maier, John. (2000). *Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Lindow, John. (2001). *Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs.* Oxford: Oxford University Press.

Ögel, Bahaeddin. (2003). *Türk Mitolojisi I.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sayım, Huzeyfe. (2004). "Zedüştilik'te Kozmogoni ve Yaratılış". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16,* 91-101.

Schwartz, Howard. (1988). *Lilith's Cave: Jewish Tales of The Supernatural.* San Francisco: Harper & Row.

Spencer, Lewis. (1913). *The Myths of Mexico and Peru.* London: George Harrap.

Şenel, Alaeddin. (2001). *İlkel Topluluktan Uygar Topluma*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Thomas, W. Jenkyn. (1923). *Some Myths and Legends of The Australlian Aborigines.* Melbourne: Whitcombe&Tombs Limited.

Vasilyev, Yuriy; Kirişçioğlu, M. Fatih ve Killi, Gülsüm. (1996). *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Vento, A. Carlos. (1995). "Aztec Myths and Cosmology: Historical-Religious Misinterpretation and Bias". *Wicazo Sa Review, 11/1*, 1-23.

Zubritski Y.; Kerov V. ve Mitropolski. (1969). *İlkel Toplum, Köleci Toplum, Feodal Toplum.* Ankara: Sol Yayınları.

Özet

Havva'nın Öyküsü: Kozmolojik ve Antropogonik Mitlerden Kadın Yaratımına Senkretik Bir Yaklaşım

Mitolojik döneme ait anlatımların çoğunda insan yaratımını açıklayan antropogonik mitlerin izlerine rastlamakla birlikte, bazı kozmolojik mitlerde ilk insanın antropomorflaşmış tanrılarla paralel ortaya çıktığı görülmektedir. Dünyanın kökeni ve insanlık hakkındaki mitlerin oluşumunda kadın kimliğine yüklenen üreme işlevi, ana karakter olan Âdem tasavvurunun hikâye kurgusunda yan karaktere ihtiyaç duymasının ve bu ihtiyaca yönelik kadının yaratılmasının yolunu açar. Mülkiyetle birlikte gelişen köleci, tarım toplumunda anaerkil dönemin kutsalı sayılan kadın ikinci plana atılmış, mitolojik anlatımlarda tanrının yasağını çiğneyen, dolayısıyla kaosu getiren kişi olarak tasvir edilmiş ve buna bağlı olarak

da sınıfsal bağlamda köleliği meşrulaştıracak yeni ideolojik argümanlar sunulmuştur. Toplumsal gelişme çizgisi bakımından diğer toplumlara göre tarım toplumu aşamasına daha erken dönemlerde geçtiği öngörülen Mısır, Sümer, Babil ve Yahudi toplumları gibi Ön Asya uygarlıklarını oluşturan toplumların mitlerinde yaratılışın hammaddesini toprak, balçık, kil vb. unsurlar oluşturmuştur. Diğer yandan tarım toplumuna özgü koşulların daha az etkilediği Ön Asya dışındaki diğer milletlere ait mitlerde ise kadın ve erkek arasındaki göreceli eşitsizlik hemen hemen yoktur ve insan yaratılışının sıralamasında cinsiyetçi bir ayrım görülmemektedir. Ayrıca, bu toplumların mitlerinde yaratılışın temelinde "kozmik ağaç", "hayvan-ata" ve "gökten gelen ışık" vardır. Bu çalışmada Havva adıyla sembolleştirdiğimiz yaratılan ilk kadın-insanı mitolojik bilgi içinde konumlandırma çabalarına destek olmak amacıyla çeşitli kültür dairelerinde oluşan mitler karşılaştırılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Havva, İlk Kadın, Antropogonik Mit, Köleci Tarım Toplumu

Abstract

Eve's Story: A Syncretic Approach to The Creation of Woman in Cosmological and Anthropogonic Myths

In most narrations that belong to mythological era, the traces of anthropogonic myhts explaining human creation are traced. Besides, it is seen that the first man appears parrallel to anthropogonic gods in some cosmological myths. Fertility function that is attributed to woman identity in the origin of the World and human beings, leads the creation of woman because of the fact that the main character, Adam needs a companion character. The woman which had been a sacred character in matriarchal era, was depicted as the one who broke the god's rules therefore caused the caos and lost its priority in the communities that developed with ownership. This caused new ideological arguments that legalize slavery in denominational context. It is seen that the raw material of creation consist of soil, loam or clay in the myths of Asia Minor societies such as Egypt, Babylon, Sumerian which have turned into agricultural societies earlier than other societies. On the other hand, in the myths of other nations which was less effected by the conditions seen in agricutural societies, there is nearly no inequality between men and women and no gender discrimination is observed. Moreover there is "animal-ancestor","light from the sky", "cosmic tree" in the origin of the creation in these societies. In this study, the first woman, symbolized as Eve examined comparing the myths of several cultures, in order to support the attempts of placing her in mythological knowledge.

Keywords: Eva, First Woman, Anthropogonic Myths, Agricultural Slaver Society